

յաջորդող ոտանուորում «Բաժակ փրկութեան» որի մասին չկայ սակայն ոչինչ նշանակում, ուրեմն և պիտի լինի ինքնուրոյն և ոչ հետեւութիւն: * Մինչդեռ բանաստեղծը այնքան էլ խուսկ րուրող երգիչներից չէ. բաւական է օրինակի համար յիշել Դե Մրուսը, ստղանդով գրուած Արեգան (130), չարածձիւ՝ ներուի ասել՝ փողոցային «Ջառպողանի Տերուզղեան» (284) ևն: Աւսումնասիրութիւնը տղիւրների՝ որոնց ենթարկուել, կամ հետեւել և նմանուել է բանաստեղծը, առաջին պայմաններից մէկն է նրա ստղանդի լափը և որակը լաւ կշռելու համար: Բայց այս մասին մեր դիտեցածը շատ չնչին է: Որինակ՝ որչափ հետաքրքրական կլինէր իմանալ Մեկնից շատ առաջի, այդ մարդարտաշար, պատկերաւոր, գեղեցիկ երկտողաններով բալլողի նախասարկը, որի նմանութիւնը առանց երկրայութեան բանաստեղծի լաւագոյն արտադրութիւններից մէկն է: Արձան կանգնեցնել բանաստեղծին անշուշտ շատ գեղեցիկ և դժվար ձեռնարկ է, բայց լաւագոյն արձանը կլինի՝ նրա գրուածքների ամբողջական հրատարակութիւնը, մանրամասն և բարեխիղճ ուսումնասիրութիւնը և յաջող հաւաքածաների ժողովրդական էժանագին հրատարակութիւնը: Այդ բանին ամենափոքր չափով նպաստելու համար՝ մասնացոյց կանէք Բերանժէից, Hâtons nous մի երգը, և սրա հետեւութիւն Պատկանեանի խրոխտ և այնքան ժողովրդական Թէ իմ ալեորը: Դեռ շատ տարիներ առաջ պատահմամբ նկատել էինք մենք այս կէտում Պատկանեանի կախումը Բերանժէից, թէ և չէ կարելի պնդել, որ մեր բանաստեղծը անպատճառ փրանսերէն բնագիրն է ունեցել աչքի տալով: Շատ հաւանական է, որ նա օգտուել է որ և է թարգմանութիւնից (սուսերէն կամ գերմաներէն), որ դեռ աւելի ևս մերձաւոր նմանութիւններ կարող է ունենալ մեր Թէ իմ ալեորի հետ: Բերանժէի երգը գրուած է 1831-ին, մի ժամանակ, երբ ֆրանսիացիները ջիւրճ համակրում էին Վհայցիներին: Անցած զնացած

րաներ: Այժմ նրանց համակրութիւնը յայտնի է որ ամբողջովին Ռուսների կողմն է: Պատկանեանի Թէ իմ ալեորը գրուած է 1862-ին:

Դալուս Տեր Միսէլեան

ԱՅԼԵԻԱՅԼՔ

Ստրեկիեայ Հոռով.— Այս տարի նոյեմբերի 12-ին պրոֆ. Ն. Ա. Պոկրովսկին մի հետաքրքրական դասախոսութիւն է կարդացել «ստորերկրեայ Հոռով»-ի, այսինքն առաջին քրիստոնեաների գերեզմանոցների կամ կատակումների մասին, որ աղագուած է «НОВОСТИ» լրագրի 316 համարում:

Այժմայն Հոռովում, այլ և Խալիայի ուրիշ մասերում, Եգիպտոսում, նոյն իսկ մեզանում, Ղրիմում ամէն տարի ի նորոյ նախնի քրիստոնեաների ապաստանարաններ են բացուում. Հոռովի շուրջը վաթսուներկու կատակումներ են գտնուած, և դեռ որքան այնպաւ են մնում քաղաքի շինութիւնների տակ, Հոռովի մեծ մասը կատակումների վերայ է շինուած, Այրբի մեռելներին թաղելու համար՝ քրիստոնեական ժամանակից առաջ հեթանոսներն էլ են ունեցել, Բայց այն ժամանակ կատակումները խիստ առանձնացած էին, շինուած էին սարերի փնջի վերայ և պատկանում էին առանձին առանձին ընտանիքների, որով քրիստոնեական կատակումներից աչքի ընկնող տարբերութիւն ունէին: Աերջիները համայնական ընաւորութիւն ունէին և ամբողջ քաղաք էին կազմում:

Կենդանի քրիստոնեական համայնքը չէր մոռանում և իւր մեծածանրամաններին՝ Նոցա թաղման համար ընդհանուր տեղ տալով, Առաջին եկեղեցին աշխարհային օրէնքներ չունէր և բոլոր հաւատացեալների վերայ հաւասար աչքով էր նայում: Բոլոր քրիստոնեաների համար, մինչև Դ. դարը, կատակումները պատասպարան էին և տաճար, Բայց երբ քրիստոնեութիւնը յաղթանակեց, «դուրս եկաւ գետնի տակից»՝ այդ մտայն խնամալարիւրինթոսներն էլ երկար ժամանակ մոռացութեան տուեցան, և համարեա թէ ոչ որ չէր այցելում այդ տեղերը: Առաջին անգամ միայն 1576 թուին բանուորները պատահմամբ ստորերկրեայ գերեզմանների հանդիպեցան:

Այդ ժամանակ էր, որ Նշանաւոր իտալացի Բողիոնը առաջին անգամ կատակումների նկարագրութիւնն արաւ: Ներկայումս արդէն կատակումները բաւականաչափ հետազոտուած են, Կատակումներ մանկիս մարդիկ սովորաբար գնում են նեղ և մութ սանդուղքով. յաճախ մուտքը

*) Այդ ոգու գրուածքներին և և «Աստուածածնի Գաղիւն» (71), արդեօք նմանութիւն:

ներկայացնում է մի փառաւոր հրապարակ, որպիսին օրինակ Դոմիցիլայի կատակումքինն է. իսկ նոցա ներքին մասը իրար հետ հիւսուած նեղ միջանցքների մի ցանցն է ներկայացնում. այս ասակ են Վալիստոսի, Անիի և ուրիշ կատակումքներ, Այդ միջանցքները 1—5 յարկանի են, (որոնցից վերջին յարկերը՝ աննկատելի կերպով իջնող անցքների պատճառով, երբեմն գծուար է սրոշել) և լուսաւորում են կամարի միջից եկած լոյսով:

Այդ միջանցքները մէկ արշիւնից մինչև երկու սաժին բարձրութիւն ունին:

—Ապա դասախօսը գալիս է նկարագրելու կատակումքների ներսի մասը, Մեռեւների մարմինները լուսնում էին և կտաւի մէջ փաթածում ու դնում պատերի խոռոչներում, յետոյ ծածկում տախտակներով. տախտակների վերայ գրում էին զանազան արձանագրութիւններ, ու նկարում սիմվոլիքական պատկերներ: Երկար միջանցքները բաժանող ճանապարհի վերայ կային տարբեր մեծութիւն ունեցող բնակարաններ՝ կարիկուներ (սեղաններ), կրիպտաներ (մատուռներ), որոնց դասը անբաժան է ժողովրդի մասից, և կուպէներ (ընդարձակ եկեղեցիներ), սոքա բոլորն էլ միացած էին պատերի խոռոչների հետ, որոնց մէջ մինչև այսօր մեռեւների ոսկորներ են գտնուում: Սեղանների տեղը բռնում էին այս եկեղեցիներում սովորաբար, նահատակների գերեզմանները, Վատակումքներն ուսումնասիրելիս առանձնապէս ուշադրութիւն գրաւողը պատերի վերայ եղած պատկերներն են, որոնց մէջ առաջին երկու դարերից շատ քիչ բան է մնացել, հետեւեւ պատճառներով. քրիստոնեաները վախենում էին, որ այդ պատկերները նորամուտների և թերահաւատների համար գայթակղութեան քար կլինեն, և առիթ կտան նոցա կրկին անգամ հեթանոսութեան դիմելուն. ստեղծագործութեան գաղափարն էլ դեռ նկարողների հոգու մէջ չէր արմատացել ու ներքին բովանդակութիւն չէր ստացել. քրիստոնեաների մէջ կային նաև պատկերազրուածան թշնամիներ: Զնայած այս բոլորին, առաջին դարուց մնացած պատկերազրուածան և կենդանագրութեան յիշատակներ են պահուել:

Այդ պատկերազրուածանց մէջ աչքի են ընկնում զանազան սիմվոլներ, որոնք նախկին քրիստոնեաների հասկացողութիւնները և հայեացքներն են ցոյց տալիս. այսպէս օրինակ, խարխիւր քրիստոնէական յուսոյ նշան է. աղանձին, ծառի ծիւղ բռնած կտուցի մէջ՝ խաղաղութեան նշան է. գոյութիւն չունեցող Ֆենիքս թռչունը անմահութեան նշան է. քաղաղը—արթնութեան նշան է՝ պատրաստ և արթուն մնալու վերջին դատաստանի համար. գառը Յիսուսի նշանն է, իսկ առաջին երեք դարերում չի պատահում: Առասպելական Որփեոսը ընձենու մորթի մէջ փաթածում իւր քնարն

է ածում, իսկ նորան վայրենի կենդանիներն են շրջապատել ու լսում երաժշտութիւնը, — սա Քրիստոսի նշանն է, երբ իւր շուրջը հաւաքուած ժողովրդին քարոզում էր:

Սիմվոլների միւս դասին են պատկանում նոքա, որոնք Քրիստոսի առակների բովանդակութիւնն են տալիս. ինչպէս օրինակ, քաջ հովուի առակը՝ մի երիտասարդ, որ ուսերի վերայ ունար է գրել:

Յետոյ պատահում են Ս. Գրքից հանած զանազան պատկերներ, որոնք պարագորդներին զբաղեցնելու և փողոցային տեսարաններից հեռի պահելու համար էին: Աչքի է ընկնում իւր տարօրինակութեամբ այս պատկերը. մի մարդ կանգնած է, իսկ շալակին ունի մի ձուկ և մի զամբիւղ հաց, սա էլ Քրիստոսի և հացի բեկման խորհրդի նշանն է: Եւսկ այսպիսի նշանագրութիւնից, ասում է յարգելի դասախօսը, սկսուեց քրիստոնէական արուեստը, որ ժամանակի ընթացքում հասաւ մեր ժամանակակից բարձր գեղարուեստական ձևերին:

Յարգելի պրոֆեսորը դասախօսութեան ընթացքում ցոյց է տուել մի շարք պատկերներ՝ կատակումքների շինութեան ձևը և սիմվոլիքական պատկերների տեսքը աւելի պարզելու համար:

Եզ. ս.

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

ԳՐԻԴՐ — ՄԱՆԱՃԻ ՀՐ ԹԱԺԻԿ, ՄԻԶՐԱՆ
ՏՈՂՄԻՅ

1. Գրիգոր Բաթիկի մասին՝ Աղեղեան, Զամեան, Յայնաւուրի, Օրբեհան, Կիւակոս, Սամուէլ Անցի, Ասողիկ:
2. Յիզքարուցի վկայաբանութիւնը Գրիգորի մասին. Անհատականութեան ձեռք. Նիսիւրական, Լահապեհ և Քնարիկ մարգարաններ: Յիզքարուցի Անհատականութեան ձեռք բռնական—553, Անյուր. 9. Յիզքարուցի վկայաբանն է նա ընկերակից Ներսէս Բաթիկի:
3. Ներսէս Բ-ի բողոքը. յանուն Բաթիկի վանք Դուրեւում 547—8 թուին:
4. Մանանիւր—Գրիգորի նորացւոյ վկայաբանութիւն, Անհատականութեան բռնական—545—6 թուին. Միսրան տնի. Երուանց Վշեմսպ Վրաց մարգարան, Մանանիւրի լիւսնեկութիւնն է ընդունում Վրաստանում, Անհատականութեան կ'արտանի դրան:
5. Դուրեւան ժամանակի յեղեղութեան նշաններ. Որդի Որմզդի—Որդի Կաւաւայ, Կրով ասեղի: